

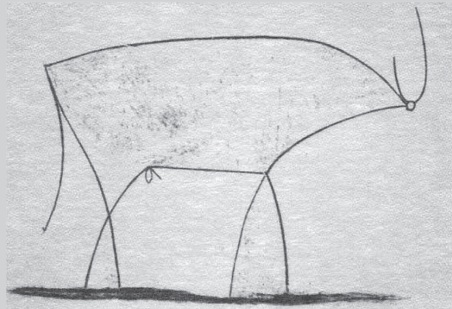
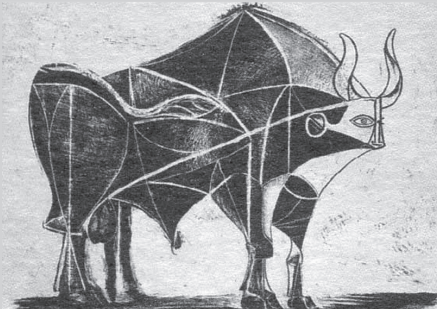
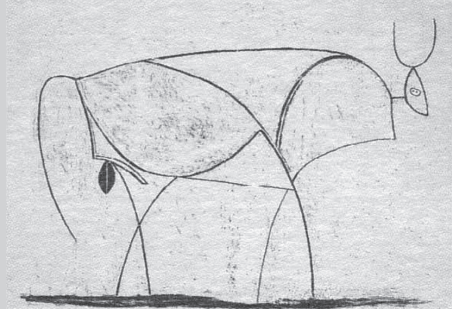
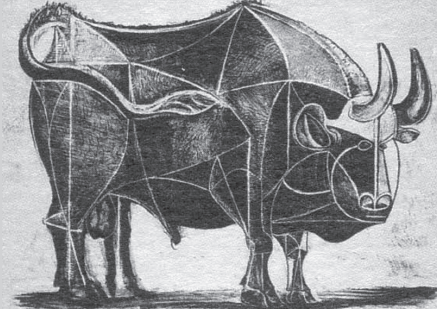
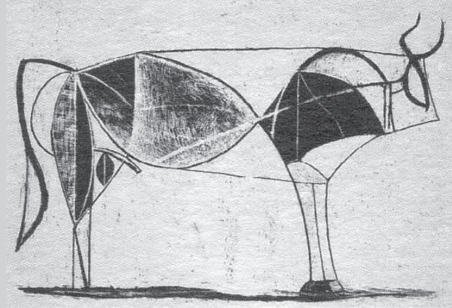
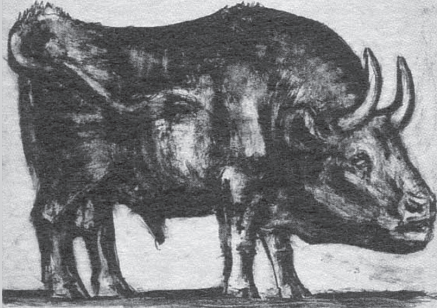
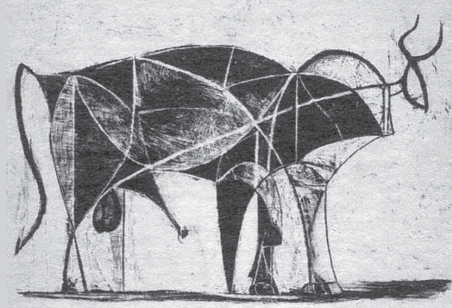
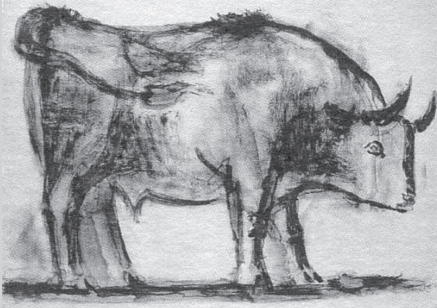
Adnan Turani

DÜNYA
SANAT
TARİHİ

Remzi Kitabevi

DÜNYA
SANAT
TARİHİ

Pablo Picasso, "Boğa"nın 8 aşaması, 1945-46, Picasso Müzesi, Paris.

Adnan Turani

DÜNYA
SANAT
TARİHİ

Remzi Kitabevi

DÜNYA SANAT TARİHİ / Adnan Turani

Bu yapıtın 1., 2., 3. basımları Türkiye İş Bankası
Kültür Yayınları tarafından yapılmıştır.

© Remzi Kitabevi, 1990

Bu kitabın aynen ya da özet olarak
hiçbir bölümü, Remzi Kitabevi'nin
yazılı izni alınmadan bir başka
yayında kullanılamaz.

Düzeltili (ek bölüm): Ceyhan Usanmaz
Kapak tasarımı: Ömer Erduran

ISBN 978-975-14-1374-1

DÖRDÜNCÜ BASIM: Remzi Kitabevi, Ekim 1992
YİRMİ BEŞİNCİ BASIM: Kasım 2023

Remzi Kitabevi A.Ş., Akmerkez E3-14, 34337 Etiler-İstanbul
Sertifika no: 10705

Tel (212) 282 2080 Faks (212) 282 2090
www.remzi.com.tr post@remzi.com.tr

Baskı ve cilt: Seçil Ofset, 100. Yıl Mah., Matbaacılar Sitesi
4. Cad. No: 77 Bağcılar-İstanbul
Sertifika no: 44903 / Tel (212) 629 0615

İçindekiler

Başlarken, 7

14. Baskıya Sunuş, 9

Giriş, 11

Buzul Çağı, Ortataş Çağı ve Yenitaş Çağı Sanatları, 25-37

Primitif Halk Sanatları, 38-42

Mısır Sanatı, 43-75

Mısır mimarisi, 45; Mısır sanatında heykel, 57; Mısır sanatında yumuşama ve gevşeme, 66; Mısır sanatının son çağı, 70; Mısır heykelinin çağımız heykeline etkisi, 73

Mezopotamya Sanatı, 76-108

Mezopotamya sanatının Mısır sanatı karşısında genel özellikleri, 77; Eski Sümer Çağı, 84; Cemdet-Nasr kültüründe heykel, 85; Cemdet-Nasr çağında mimari, 86; Mesilim Çağı, 88; Akkad Çağı, 94; Yeni Sümer sanatı, 97; Hamurabi dönemi, 100; Asur sanatı, 102; Son Babil sanatı, 106

Pers Sanatı, 109-110

Hititler (Etiler), 111-124

Hititlerde seramik ve heykel sanatı, 114; Eski Hitit devleti, 116; Büyük İmparatorluk dönemi, 117; Hitit mimarisi, 120; Hititlerde heykel, 122

Step Sanatı, 125-128

Grek Sanatı, 129-174

Minos ve Miken sanatı, 133; Geometrik sanat, 137; Sert üslubun yumuşaması, 138; Doğu üslubuna eğilimli sanat, 139; Arkaik heykel sanatı, 141; Arkaik mimarlıkta "dorik ve ionik üslup", 147; Grek mimarisi, 148; Klasik üslup, 150; Parthenon, 157; Grek mimarisine genel bakış, 169; Grek sütun düzenleri, 171; Grek yapı tipleri, 173; Grek tiyatrosu, 174

Helenistik Sanat, 175-184

Helenistik mimari, 176; Helenistik Çağ heykel sanatı, 178

İtalya'daki İlk Kültürler ve Etrüsk Sanatı, 185-188

Roma Sanatı, 189-206

Roma mimarisi, 190; Roma heykel sanatı, 198; Roma resim sanatı, 201; Roma'da ilk Hıristiyanlık sanatı, 202

Bizans Sanatı, 207-214

Bizans mimarisi, 208; Bizans resim sanatı, 211

Orta ve Kuzey Avrupa'da Göçler Çağı Sanatı, 215-218

Karolyn (Karolenj) ve Roma Sanatı, 219-233

Erken Roman mimarisi, 222; Olgun Roman mimarisi, 226; Geç Roman mimarisi, 232

Gotik Sanat, 234-252

Gotik mimari, 235; Erken Gotik mimarisi, 238; Klasik-Gotik katedraller, 240; Gotik mimarinin son dönemi, 245; Gotik heykeli, 247; Gotik resim sanatı, 250

İslam Sanatı, 253-268

Emevi camileri, 256; Emevi sarayları, 259; Endülüs Emevi mimarisi, 260; Abbasi mimarisi, 262; Fatımi mimarisi, 267

Türk-Selçuklu Sanatı, 269-283

Selçuklu mimarisi, 272; Anadolu Selçuklu sanatı, 275; Anadolu Selçuklu mimarisi, 276

Beylikler Devri Mimarisi, 284-286

Hint Sanatı, 287-296

Hint mimarisi, 289; Greko-Budik heykel sanatı, 295; Hint resim sanatı, 296

Çin Sanatı, 297-308

Çin boya resim sanatı, 302; Çin mimarisi, 307

Japon Sanatı, 309-315

Eski Amerika Yerli Halklarının Sanatları, 316-323

Türk Sanatı, 324-338

Türk sanatının ana özellikleri, 324

Hindistan'da Babürlü Türk Sanatı, 339-344

Rönesans, 345-405

Avrupa'da Rönesans'ı hazırlayan etkenler, 345; Rönesans'ın olgunluk çağı, 371; Maniyerist sanat, 391; Rönesans mimarisi, 399

Osmanlı Klasik Mimarisi ve Sinan, 406-432

Rus Sanatı, 433-446

Rus mimarisi, 433; Rus heykel sanatı, 436; Rus resim sanatı, 437

Barok Sanat, 447-497

Barok mimari, 452; Barok resim sanatı, 461; Barok heykel sanatı, 486; Rokoko, 488

1789 İhtilalinden Sonra Avrupa, 498-525

XIX. yüzyılda manzara resmi, 501; XIX. yüzyılda yeniden geçmişe yönelme, 507; Fransız ve Alman romantizmi, 508; Gerçekçilik (Realizm) ve doğuş nedenleri, 512; Empresyonistlerin doğaçlığı, 518; XIX. yüzyıl mimarisi, 522

XX. Yüzyıl Mimarisi ve Heykeli, 526-544

Betonun mimariye girişi, 531; XIX. ve XX. yüzyıl heykeli, 541

Dramı Olan Sanatçılar, 545-553

Modern Çağın Sanat Görüşü, 554-653

Modern teknoloji ve sanat, 555; Modern sanatın soyutlaşma nedenleri, 559; XX. yüzyılın başındaki önemli sanat akımları, 571; Soyut sanatta yeni adımlar, 628; Modern resim sanatının kendine özgü gelişimine genel bir bakış, 631; Çağımız sanatı ve getirdiği sorunlar, 636; 1900'lerden bu yana Avrupa'daki mimari üslup, 638

Osmanlı İmparatorluğu'nda Batı'ya Yöneliş ve

Cumhuriyet Döneminde Plastik Sanatlar, 654-689

1700'lerden bu yana aydınlarımızın dünya görüşü, 657; Batı kültürünün Türkiye'ye girişi, 658; Türkiye'de Batı anlamındaki resim sanatı, 668; Cumhuriyet döneminde mimari, 678; Çağımız ve sanatımız, 681

EK BÖLÜM:

Savaş Sonrası ABD'deki Sanat Olayları, Avrupa'ya Etkisi ve 1960'larda Durum, 691

Ek Bölüme Sunuş, 693-694

II. Dünya Savaşı Sonrası ABD ve Avrupa'da

Genel Durum, 695-703

1945-1960 arası Avrupa'daki durum ve ABD'nin kültür savaşı, 696

ABD'deki Soyut-Ekspresyonizm, 704-710

Pop Art, 711-738

İngiltere ve Amerika'da Pop Art, 711; Pop Art'ı Hazırlayanlar, 711; İngiltere'de ortaya çıkan Pop Art, 715; New York'taki Pop Art, 723; Pop Art'a karşı yeni biçimleme girişimleri, Pop Art'a karşı olanlar, 732; Fotorealizm (Süper Realizm, Hiperrealizm), 736; Yeni Realizm: Yeni Gerçekçilik, 737

ABD'deki Soyut-Ekspresyonizmden

Sonraki Durum, 739-758

'Ressamca soyutlama sonrası' (post-painterly abstraction), 739; Ressamca-soyutlama-sonrası sanatının bir diğer boyutu: Kinetik Art, 743; Minimalizm, 744

Kavramsal Sanat, 759-775

Land Art (yer sanatı), 759; Arte Povera (yoksul sanat), 760

Kavramsal Sanatın Bir Diğer Boyutu:

Elektronik Sanat, 762

Elektronik sanatın oluşma süreci, 762

1980 Sonrası Sanat, 776-784

1960 Sonrası Postmodern Mimarlık, 785-792

Özet ve Sonuç Notu, 793-794

Seçme Kaynakça, 795-799

Dizin, 801-813

Vatan yaratmada sanat eseri onurlu yerini korumaktadır. Bir ülke kültürü, sanat eserinde kendi somut biçimini bulur. Bu bakımdan sanat eserleri, ulusların düşün hayatının görülür anıtları olduğu gibi, bir ülkede yaşayan toplum varlığının da inkâr edilmez delilleridir.

Biçim haline gelmemiş bir sanatın düşünülmesi mümkün değildir. Sanatsız bir toplumun da varlığı bu nedenle söz konusu olamıyor. Bu yüzden toplumların sanat tarihleri, onların varoluşlarının kanıtı olan anıtsal tasarımlarının bir muhasebesi oluyor. II. Dünya Savaşı'ndan sonra doğan birçok yeni devletin, arkeolojiyi, amatör olsun profesyonel olsun teşvik edişleri ve geçmişlerindeki anıtsal düşüncelerin somut biçimlerini araştırıp bulmaya çalışmaları, ulus olabilme zeminini derinliğine ispat durumunda kalmalarındandır.

Tarihlerinde sanat eserlerinden yoksun toplumlar, egemen devlet olarak devamlı yaşama şansına sahip olamamaktadırlar. Sanat kültürü zengin bir geçmişi olan uluslar ise, kendi egemen devletlerine sahip oldukları gibi, egemen yaşama gücünü de kaybetmiyorlar. İşte böylesine yaşatıcı bir gücü bünyesinde taşıyan sanat eserine, çağımızın büyük önem vermesi bundandır. Ve *“sanatsız kalan bir ulusun hayat damarlarından biri kopmuş demektir”* sözü, bu gerçeğin bilincine ulusça varılmasını istemektedir. Demek ki, ulusların yaşama potansiyeli, onların sanatsal hayatıyla orantılı oluyor. Bu gerçek saptanınca, toplumların, varlıklarını kanıtlayan sanat eserlerini çağımızda birbirlerine tanıtmaya yarışına girmelerinin nedeni, daha bir açıklık kazanmaktadır.

Ancak ulusların sanat alanında bir geçmişe sahip olmaları, yüzyıllar boyu çalışma gerektirmektedir. Bu nedenle bir sanatçı ve onun eseri, bir ulusun kültürü içinde zor kazanılan önemli bir değer olmaktadır ve ancak bu değerlerin artmasıyla, uluslar onurlu bir yaşama gücünü bünyelerinde duymaktadırlar.

Sanat eserinin içinde doğduğu kültürün oluşmasında başka kültürlerin de payı vardır. Bu açıdan yapılan gözlemler, sanatın sınırlar aşıcı karakterde olduğunu göstermektedir. Komşu, hatta uzak kültürlerin, bir ülke sanatındaki katkısı çok yönlüdür. Bunun tersine, yerel çalışmaların anıtsal sanat eserinin yaratılmasında yeterli olmadığını, eski kültürlerden bu yana izleyebiliyoruz. Primitif halk sanatlarının anıtsal çalışmalara gidememesinin nedeni budur. Bunun için, bir ulusun yerel olanaklarla yetinerek anıtsal biçimlere gittiğini göremiyoruz. Örneğin Hint stupalarının doğuş yeri Hindistan değildir. Ancak Hindistan'da; bu yapı tipi anıtsal değerlere ulaşma zeminini bulmuştur. Ayrıca stupaların ya da pagodla-

rın bütün Güney-Doğu ve Uzakdoğu'da yayılması ve yerel katkılarla zenginleşerek etkisini kuvvetlendirmesi bu nedenledir. Aynı biçimde, Roma Greklerden yararlandığı gibi, Ortaçağ Roman sanatı da Bizans ve Eski Roma'dan esinlenmişti. İslam mimarisi ve kültüründe de Helenistik unsurların ve Roma unsurlarının katkısı kesindir. Bunun gibi Japonlar Çinlilerden, Çinliler Hintlilerden, hatta step halklarından çok yararlanmışlardır.

Bu gerçekler, sanat kültürünün uluslararası bir dokudan oluştuğu görüşünü kanıtlar. Demek ki sanat, folklor gibi yerel değerlerle sınırlı kalamıyor. Kalırsa, anıtsal niteliğe ulaşamıyor. Hint stupa mimarisinin bütün Güney ve Uzakdoğu'ya yayılmasına paralel olarak, Avrupa barok sanatının da İtalya, İspanya ve Orta Avrupa'dan Rusya içlerine ve hatta Güney Amerika'ya kadar uzanması, sanat kültürünün sınırlar aşan etki gücünü açıklar.

Bu nedenledir ki, sanat eserinin incelenmesi, hem genişliğine, hem derinliğine bir araştırma gerektirmektedir. Bu genişlik dünyanın bütün yüzeyi, derinliği de tarihin geçmiş yüzyıllarıdır.

Onun içindir ki, dünya sanat tarihine yönelme, sanat kültürünün tanınmasında tek yoldur. Bunu yapmadan yöresel değerlendirmelere gitmek, kimi egoist iddialar çerçevesi içinde kalmak olur. Bu bakımdan dünya sanat tarihi, sanat değerlerine eşit saygı gösterme anlamına da gelir.

Bu mütevazı çalışmayı sunarken, bana yardımcı olanların bulunduğuna değinmek ve onlara teşekkür etmek isterim.

Adnan Turani

Bu kitap nihayet 14. baskıya ulaştı. Ancak 1960 sonrasında 2009'lara kadarki gelişmeleri de yansıtmak ihtiyacı doğdu.

Bu basımda yer alan bu ek bölüm metni, Batı dünyasında aşığı yukarı son 50 yıldır gözlemlenen sanatsal çabalarla ilgilidir ve yalnız Batı kaynaklarından yararlanılarak hazırlanmıştır. Nedeni, konu olan sanat anlayışları ve uygulamalarının, o ülkelerin insanlarına ait olmasıdır. Metnin kapsamı, konuların açıkça anlaşılacağı içerikte ve okuyucuya bir bakış açısı sağlayacak kapsam ve düzeyde tutulmuştur. Verilen bilgiler ışığında, ülkemize, söz konusu yabancı sanat anlayışlarından nelerin ithal edilebileceğinin bir bilançosu çıkarılabileceği gibi, yeni bir sanat yaşamına ilişkin toprağın nasıl oluşturulabileceği hususunda da kimi görüşlerin oluşmasında yardımcı olabileceği düşünülebilir. Günümüzün iletişim araçlarının yarattığı dünyamız çapındaki etkileşimler nedeniyle, ülkelere özgü sanat anlayışlarının oluşması zorlaştığından, bu ek bölümde yalnız uluslararası literatürde yer alan sanatçı çalışmaları dikkate alınmıştır.

Bu duruma karşın, Amerikalı araştırmacı yazar Clement Greenberg'in bir cümlesi şöyle: "Eğer bir toplum, kendi gelişim sürecinde, kendine özel formların gerekliliğini açıklamaya olanak bulamıyorsa, sanatçı ve yazarlarının, halkla derinden ilgisi olan bildirilerinde yer alan kendi örf ve âdetlerini de yitirir" diyor.⁽¹⁾ Bu açıklama, kimi yitirilenlerin nedenini ortaya çıkardığı gibi, geleceğin hazırlanmasında, sanatçının biçimlendireceği eserin, son yıllarda görülen sanat karşıtı görüşler karşısında bile ne denli önemli bir yeri olduğunu bize göstermektedir.

Adnan Turani

---

(1) "Avant-Garde and Kitsch", *Partisan Review*, 6:5, Güz 1939, s. 34-49, New York

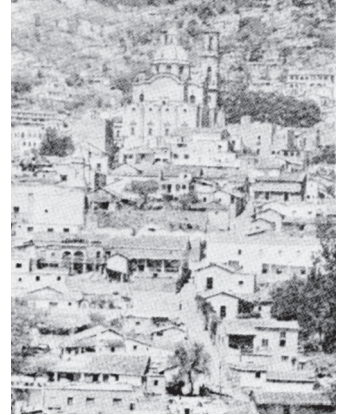
Mağara resmi, Lascaux, Fransa. M.Ö. 15000-10000

İnsanlığın Eskitaş çağlarından bu yana eserleriyle çizdiği grafik izlendiğinde, küçük avcı topluluklarından köylere, köylerden site hayatına, site hayatından kent devletlerine ve daha sonraları, imparatorluklar ile diğer çeşitli devlet yönetimlerine varılır. Toplumun yapı ve kültürünü oluşturan sonsuz faktörlerin kışkırttığı sanatçının eseri, dolayısıyla toplum-sanatçı ikilisinin ortak malı olur. Ancak eser, sanatçıdan çok toplum malı olarak kabul edilir. Bu nedenle sanatçıları, çeşitli kavim ve milletlerin adına göre sıralıyoruz. Bu açıdan bakış, sanat eserinin kişisel bir fantezi olduğu görüşünü de reddeder. Bu yüzden sanat eseri, toplumsal yapıyı ve düşününü yansıttığı oranda, sanatçı kişiliğini ve fantezisini de ortaya koymaktadır.

Benzer toplumların sanat eserleri sınıflandırıldığında, hangi toplum çeşidinde hangi çeşit eserlerin ortaya çıkacağı gerçeği saptanmaktadır. Örneğin, Ortataş Çağı eserlerinin değerlendirilmesinde, bugün aynı hayatı yaşayan kavimlerin eserlerinden yararlanılmaktadır. Toplumların kültürel gelişimleri içinde doğan sanat eserlerinin tanınması sırasında, devletlerin tarihine, sosyal yapılarına değinmek, sanat tarihi biliminin başvurduğu önemli bir aydınlatma yoludur. Bu bakımdan inançlarla, toplumsal yapı ve kültürünün, sanat eserinde nasıl yansıdığını da görecek ve her eseri, çağı içinde değerlendirmenin bize nasıl ışık tuttuğunu anlayacağız.

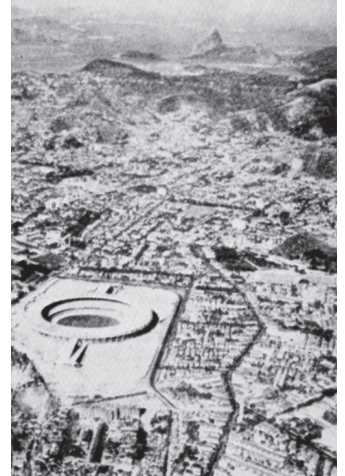
René Hygue “*sanat estetikle iç içedir*” der. Bu doğrudur. Çünkü, çağların dünya görüşleri, aynı zamanda estetik görüşleri de yansıtır. Sanat eserinin bir dünya görüşü ürünü olduğu kabul edilince, Mısır mimarisinin neden bir Grek mimarisinden farklı olduğu da anlaşılır. Gene aynı şekilde, Hıristiyan ve İslam toplumlarının neden ayrı birer dünya görüşünü yansıtan sanat eserine ihtiyaç duydukları da ortaya çıkar. Bu bakımdan biz, devlet yapısının ve inançların, sanat eserinde payları olduğunu anlıyoruz. Sanatçıya, devlet ya da toplum tarafından sanat eserinin yapılması görevi verilince, iş bölümünün kendisine kazandırdığı olanaklar içinde o, eserinin çağına ve çağının düşüncelerine uymasını gerektirecek araştırmayı yapmak, biçimlerini bulmak ve belli bir atmosfer içinde senteze gitmek zorunluğunu duymaktadır.

Toplum kültürünün sanatçı için ne denli itici bir güç olduğunu biliyoruz. Örneğin, insan toplulukları site haline gelmeden önce, sanatçının teknik yönden geliştiğine tanık olmuyoruz. Site, sanatçı kabiliyetleri, devamlı olarak bu alanda çalışmaya sevk etmiş ve sonunda anıtsal sanatların ilk dönemi olan arkaik üsluplu eserlerin ortaya çıkmasında başlıca rolü oynamıştır.

R. 1: Tarım kültürü döneminin bir kasabası. Yapılar arasında, şehircilik yönünden ilişkiler ve planlama yok. İş hayatı da büyük kentlerdeki kadar çeşitli değil.

R. 2: Bu resimde ise modern teknoloji çağının ilk dönemlerinde, eski ile yeni mimari arasındaki çatışma ve modern şehircilik görüşünün eskiye egemen olmaya başladığı görülüyor. Kentlerin büyümesiyle mesleklerin çeşitlenmesi burada başlıca etkindir.

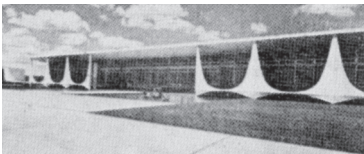

R. 3: Tarım kültürünün kent anlayışıyla, modern teknoloji kültürünün kent anlayışı arasındaki fark belirgin olarak görülüyor ve birbirlerinden kuruluş bakımından ayrılıyorlar.

R.4: Modern teknoloji çağının konut üniteleri bir bütün, bir birlik içinde yer almaktadır. Bu bir form içinde birleşme, üniteler arasında fonksiyonların sağlanmasından oluşmaktadır.

R. 5: Modern teknoloji döneminin bir yapısı.

Üsluplar belli ortamlarda gelişirler ve belli biçimleri talep ederler. Bu bakımdan, burada yer yer üsluplarla kültürlerin ilişkileri de incelenecektir.

İnsanlık tarihi, büyük bölümler halinde üç önemli kültür dönemine ayrılır. Bunlar, yağma kültürü, tarım kültürü ve bilimsel teknoloji kültürüdür. İnsanlar bu kültür aşamalarının birinden diğerine geçmek için, binlerce yıl çabalamak zorunda kalmışlar ve bu geçiş dönemleri büyük savaşlara, inanç değişikliklerine ve dolaşısıyla büyük acılara sebep olmuştur. Örneğin, yağma kültüründen tarım kültürüne geçiş, yalnız kişisel ıstıraplarla atlatılmamış, aynı zamanda insanoğluna çok zor gelen, toplumsal yapılarının da tamamen değişmesine sebep olmuştur. Çünkü yağma kültürü içinde yaşayan insan, yiyeceğini doğada hazır olarak bulmaya alışmıştı. İşte bu hazırcılık alışkanlığından, kendi ürettiği ürünle yaşama durumuna geçiş, yağma hayatının bütün gereklerini terk etmesini zorunlu kılmıştı. Primitif halk sanatlarının doğuşu, siteyle birlikte anıtsal mimarinin ortaya çıkışı, sanat eserinde kompozisyon fikrinin idrak edilmesi, büyük dinlerin belirmesi hep tarımsal kültür döneminde insanlığın malı olacaktı. Gene tarım kültürüyle birlikte insanoğlu, toplum içinde gerekli işleri bölüşecek ve meslek edinecekti. İşte bu ilk site kültürüyle ilgili ortam, insanlığın yağma kültürü göçebe topluluklarından, toprağa yerleşmiş uygar topluluklar haline gelmesini temin etmiştir.

Elimizdeki kitapta, kaba bir sınıflandırmayla insanoğlunun bundan 600.000 yıl öncesinden itibaren bugüne doğru olan gelişimini, eserlerinden izleyeceğiz. Böylece insanoğlunun aklının nasıl uyandığını, İ.Ö. 10 000 yıllarına doğru Buzul Çağı'ndan dünyanın ısınması ile sıcak devreye nasıl girildiğini ve yeryüzünde toprağın ortaya çıkmasıyla bitki örtüsünün dünyayı nasıl sardığını ve aşağı yukarı İ.Ö. 7. ya da 6. bin yıllarında yağma kültüründen tarım kültürüne nasıl geçildiğini ve toprağa nasıl yerleşildiğini göreceğiz. Daha sonraları da toprağın insanlığa nasıl bir gelecek hazırladığını ve bu yeni hayata uygun eserlerin (mimarının, heykelin ve resmin) hangi niteliklerle ortaya çıktığını inceleyeceğiz. Bu yoldan giderken Mısır, Mezopotamya, Hitit ve Grek kültürlerinin toprağa yerleşmenin gerektirdiği gelişimler sonucu nasıl ortaya çıktığını saptayacağız.

Yağma kültürlerinden sitenin doğmasına kadar geçen zaman içinde, sanat eserlerinin üslubunda anıtsal nitelikler olmadığından, bu devrenin eserlerine "primitif halk sanatları" diyoruz. Primitif halk sanatları, ancak sitenin kurulmasıyla niteliklerini değiştiriyor ve toplumlarda ilk kez anıtsal üsluplu arkaik eserler görüyoruz. Eğer primitif halk sanatlarının özelliklerini incelersek, site hayatının ilk üslubu olan arkaikten hangi niteliklerle ayrıldığını da göreceğiz. Dolayısıyla sitenin insan ve sanat hayatındaki işlevlerini anlayacağız. Primitif halk sanatları, yarı-tarımsal ve çobanlıkla geçinen topluluklarda gözlemleniyor. Bu sanatların diğer bir özelliği, devlet kuramamış aşiret topluluklarının sanatı olmasıdır.

Primitif halklarda görülen resimlerin özellikleri

- Buzul Çağı'nın mağara içlerinde yapılmış olan hayvan resimleri, bu halklarda açık havadaki kayaların üzerine çizilmeye başlanmıştır. Ancak bu kez Buzul Çağı'ndaki gibi yalnız hayvan değil, insan resimlerinin yapılması da söz konusudur. Ayrıca bu resimler, Buzul Çağı'nın tek tek yapılmış olan hayvan resimleri de değildir. İnsan ve hayvan, bir konu çevresinde bir arada resmedilmiştir. Yalnız konuya tahsis edilmiş belirli bir yüzey düşünülmemiş, konu, sınırlanmamış bir yüzeyin bir parçasına işlenmiştir.
- Buzul Çağı'ndaki hayvan resimlerinin karakteri, hayvanın göz önünde oluşan optik görüntüsünde idi. İşte bu optik görüntü, hayvan resimleri için aynı kalmakta, fakat insan, şematik ve çizgi halinde gösterilmekte idi. Yani insan resmi, hayvan resmi gibi optik görüntünün gözdeki yansımalarına göre değil, uzuvlarının idrak durumuna göre biçimlendiriliyordu. Demek ki insanın uzuvlarını idrak edip etmemesine göre, yapısal olarak uzuvlarının yan yana sıralandırılması söz konusu oluyordu.
- Buzul Çağı'nın birbirlerini kesen ve birbirleri üzerine resmedilmiş olan figürleri (ki bu her av için bir hayvan resminin yapılmasından doğmuştu) bu kez birbirlerini kesmiyor, fakat birbirleriyle ilişkili olarak, bir konu çevresinde toplanıyorlardı.
- Cinsel uzuvların özellikle belirtilmesi, ilk kez bu primitif halklarda görülüyor.
- İnsan figürlerinin iç formları belirtilmiyor. Figürler bir gölge-resim halinde gösteriliyor.
- İnsan başı, önceleri gövde ve boya oranla, çok küçük resmediliyor. Sonraları ise başın oransız olarak büyüdüğü görülüyor. Bu dönem, Buzul Çağı'ndan sonra ilk köylerin doğduğu sıralarda gözlemleniyor.
- Resimlerde av ve savaş sahneleri, hayvan sürüleri, dini danslar konu olarak ele alınıyor. Yer yer tek bir hayvanın da resmedildiği görülüyor.

Yukarıda belirtilen özellikler, Ortataş Çağı ortalarından, ilk büyük uygarlıkların başlamasına kadar da gözlemlenmektedir.

Primitif halklarda görülen heykel sanatının özellikleri

- Verimlilik tanrısı Magna Mater heykelleri, bu halklarda gittikçe çoğalıyor. Bunlar geniş kalçalı, iri göğüslü, taşkın karınlı, taştan, topraktan ve ağaçtan yapılmış heykellerdir.
- Heykel frontaldir ve kişisel özellikler taşımaz. Tamamen çıplak olanları bulunduğu gibi, giyinik ve süslü olanları da vardır.
- Baş oranı genellikle vücuda göre büyük olarak biçimlendirilmiştir. Vücutta eklem yerleri belirtilmemiştir.
- Gözler iri ve patlak, kaşlar gözün badem biçimine paralel, simetrik ve cephe istikametindedir.
- Baş, gövde, kollar ve bacaklar dikey olarak birbirlerine paralel ve tam karşıya bakar şekilde biçimlendirilmiştir; yani frontalite, biçimlendirmede esas olmuştur.

R. 6: Grek sanatında arkaik öncesi figür. Primitif halk sanatlarının özellikleri yüz ve vücutta gözlemleniyor.

R. 7: Grek sanatında arkaik öncesi heykel.

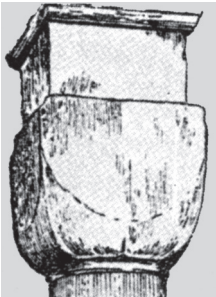

- El ve ayak parmakları normalden çok uzundur. Vücudun bütün parçaları yan yana getirilerek inşa edilmiştir. Optik bir izlenim, adalelerin biçimlendirilmesinde esas olmamıştır. Bu biçimlendirme, tamamen mantıki bir uzuv kompozisyonudur.
- Hareket duruktur. Yani konuşurken, bir iş yaparken görünen hareketlerin anlatımı, biçimlendirilmesi söz konusu değildir. Anlatım, şematik ve temsil edici bir niteliktedir. Unsurlar, çocuk resimlerinde olduğu gibi fark edildikçe çoğalmaktadır.
- Süs önem kazanmakta ve heykel yüzeylerinde çizilerek gösterilmektedir. Yani plastik biçimlendirme değil, işaret ederek belirleme önem kazanmaktadır.
- Primitif halk sanatlarının kabartma heykellerindeki figürlerin ayaklarının altında, mekân çizgisi görülmez. Buradan, mekân kavramının henüz anlaşılmadığı saptanmaktadır.
- Birden çok figürün bir araya getirildiği grup heykelleri de yapılmıştır.
- Figüratif süs unsurları yanında, soyut süs unsurları da değerlendirilmiştir.
- Üçboyutlu heykelerde bile, vücut uzuvlarının çizilerek gösterildiği ve bu yüzden plastik biçimlendirme yerine, çizerek biçimlendirmenin kabartma dışında değerlendirildiği görülür. Bu özellikler, gerek bugünün primitif halklarında, gerekse tarım kültürüne yeni başlamış Tarihöncesi toplumlarında ortaktır. Demek ki, primitif halk sanatlarıyla Ortataş Çağı'nın sanatları aynı özelliklere sahiptirler.

Primitif halk sanatlarında mimarlık özellikleri

- Megalit kültürlerin taş yapıları (kurgan, menhir, tümülüs vb.), sitelerin kurulmasından öncedir. Bu bakımdan anıtsal mimarinin yeryüzünde görülmesi, tuncun bulunmasından çok sonradır. Bu nedenledir ki, primitif halk sanatlarında anıtsal mimari gözlemlenmiyor. Yani sanat eseri niteliğini taşıyan taş yapılar, primitif halklarda görülüyor. Anıtsal yapıların planlanmasında ölçü birimlerinin bulunması esas olduğu için, bu devredeki yapıların basit ağaç ya da kerpiç yapılardan ileri gitmediği görülüyor. Manist dinler dediğimiz atalara tapma dininin, primitif halklarda olduğunu biliyoruz. Tümülüs denilen mezarlar, işte bu ataların mezarları olmaktadır. Primitif halklarda anıtsal yapılar yoktur ama, bunların alacağı biçimlerin bu dönemlerde ortaya çıktığı bir gerçektir. Örneğin ata mezarları olan tümülüs adlı tepelerin sonraları taşlaşarak çeşitli koni, yarım küre ya da piramit biçimlerini alacağı gözlemlenecektir. Primitif halklar, devlet kurar kurmaz, siteler halinde yaşamaya başlıyorlar. İşte tuncun işlenmesi ve yazının keşfi de bu sıralara rastlıyor. Demek ki, siteyle tarih başlıyor. Böylece insanlığın yeni ihtiyaçları sanatta anıtsal nitelikli taş yapılara, heykellere biçim veriyor. Bu önemli oluşum sonucu, sanatta arkaik dediğimiz üslupta eserlerin doğması mümkün olmuştur. Arkaik üslup, anıtsal sanatların ilk aşaması olarak kabul edilir.

R. 8: Arkaik sütun başlığı. Karolyn döneminden. IX. yüzyıl Hildesheim Domu'nun kriptasından.

Arkaik üslup özellikleri, her işi yapan köy insanı yerine, herkesin iş bölümü yüzünden ayrı bir meslek sahibi olduğu toplum ortamında oluşur. Bu nedenle belli bir teknik yetkinlik, arkaik üsluplu eserin önemli bir özelliği olarak belirmiştir. Ölçü birimlerinin tespiti de bu devrede görülür. Geometrik ve matematiksel ölçüler, yapıda geçerli olur. İş bölümü yüzünden sanatçı, kendi alanında yeterince çalışmış, sanat değerinin vasat el işinden farklarını anlamıştır. Daima kendi alanında çalıştığından, yeni gözlemlerini eskilerinin üzerine katmasını öğrenmiştir. Bu nedenlerle, arkaik üslupta çalışan bir sanatçının kişiliğinde, primitif halk sanatlarının sanatçısına oranla, çok farklı bir sanatçı kültürü doğmuştur.

Arkaik heykellerin özellikleri

- İlk arkaik devrede, rölyef figürler, bir yüzey üzerine önce düzensiz, fakat boş yer kalmayacak şekilde yerleştirilmektedir. Ancak bu dönem kısa sürer ve figürlerin bastığı yere bir çizgi konur. Bu çizgi, insanoğlunun mekân kavramını ifade edişinin ilk biçimidir.
- Üçboyutlu heykeller, frontal olarak ya ayakta ya da oturur şekilde gösterilmişlerdir.
- Heykelerde tipler, pek az da olsa kişisel özellikler gösterir. Ve bu yönüyle de primitif halkların heykellerinden ayrılır.
- Oranlar insan ölçülerinin kaba, fakat gerçek boyutlarını yansıtır.
- Vücutun eklem yerleri belirmeye başlar. Oysa primitiflerde bu eklem yerleri katı fakat anatomik olarak gösterilmiştir.
- Gözler patlak, yani çok açılmış biçimde gösterilmiştir. Primitif halk sanatlarında da gözler patlaktır. Fakat arkaik heykelin gözleri, korku veren ekspresif biçimde, yani çok abartılı değildir.
- Gözler seyredene bakmaz. Bakış geneldir ve her şeyi görüyor gibidir.
- Heykelerde süs unsurundan çekinilir.
- Saçlar ile sakallardaki bukle ya da tarama biçimi, öğrenilmiş mantıklı bir biçimlendirmenin tekrarından ibarettir.
- Doğanın biçimlendirilmesi, doğa karşısında edinilmiş izlenimlere göre yapılmaya başlar. Ancak arkaik biçimlendirmede, doğa gözlemiyle mantıklı biçimlendirme yan yana yürür.
- Ayakta duran heykeller bir sütun gibidirler.

Arkaik mimari özellikleri

- Yapılar geometrik-matematiksel biçimlerde oluşur.
- Evin dışına bakan pencere fikri yoktur. Bu çağda yapılar, birer savunma yapısı niteliğini taşır. Mezar yapıları olsun, evler olsun bu özelliği taşırlar.
- Süs unsurundan taassupla kaçınılır.
- Yapılar yalnız dinle ve mezarla ilgilidir.
- Çatılar konik, piramit, düz, kırma ya da beşik çatıyla örtülür.
- İkel toplumların aksine çok gözlü yapılar meydana gelir.
- Mezar ve tapınaklar taşlıdır. Taş kesme bilimi bu çağda gelişir.

R. 9: Kıbrıs'ta bulunmuş arkaik bir kuros başı.

R. 9/A: Arkaik bir kore başı.

R. 10: Arkaik üslup dönemine ait bir resim. Katı bir anlatım belirgindir.

R. 11: Arkaik bir kuros heykeli.

Arkaik resim sanatının özellikleri

- Arkaik resim sanatı, arkaik rölyef biçimlendirmesinin özelliklerini taşır.
- Primitif halk sanatlarının resim anlayışı, arkaik resmin ilk döneminde aynen görülür. Yani, çeşitli olayların şematik figürlerle ifade edilmesi devam eder.
- Figürlerde, vücut cepheden, baş ve ayaklar yandan gösterilir. Vücut normal ölçülerinde gerçeğe yakın olarak resmedilir. Kompozisyon içindeki figürler birbirlerini kesmezler. Yani birbirleri üzerine gelecek şekilde resmedilmezler.
- Yüzlerde kişisel ifade yoktur. Figürler belli kişileri temsil ederler. Figürlerin büyüklükleri, toplumdaki hiyerarşiye göre belirlenir.
- Figür resimleri daima yazıyla yan yana ve iç içedir. Resimler, dinlerin ya da devlet şeklinin yapısına göre temsil edici, ya da hikâye edici bir özellik taşır. Resimler süs niyetiyle yapılmazlar.
- Arkaik üsluplu resim, şematik, kaba ve katı biçimlerde dir. Bunlar, din ve devlet kurumlarındaki önemli kişilerin hayatlarını sembolik olarak yansıtır. Ya da o kişilerin bizzat kendisi olarak kabul edilirler.

Klasik üslubun özellikleri

Arkaik üslup niteliklerinin giderek klasik üsluba varması, toplum yapısında ve teknik buluşlarda önemli gelişmelerin yapılmasını gerektirir. Arkaik dönemde, yani tarımsal kültürlerin arkaik devresinde, sanatçının tamamen din ya da devlet adamının emrinde olduğunu görüyoruz. Devlet ve din adamı, bazen tek adamın kişiliğinde birleşir ki, biz bunlara tanrı-kral diyoruz. Bu tanrı-kral niteliği, arkaik dönemlerde yani Eski Mısır'da olsun, Mezopotamya'da, Hint'te, Çin'de, Avrupa'da olsun değişmiyor. Eğer dikkatle gözlemlersek, Eski Mısır'daki tanrı-kral ile, Avrupa'da Ortaçağ kilisesinin papaları aynı dinsel ve yönetici nitelikleri gösterirler.

Bu bakımdan da toplumdan talepleri birbirlerinin aynı oluyor ve sanatçıyı da aynı yönde görevlendiriyorlar. Arkaik devrede tanrı-kral olsun, din adamları olsun, çevreye kapalı büyük yapılar içinde yaşıyorlar. Fakat halk yığınlarının, sitelerin sınırları içinde henüz örgütlenmemiş olduğu görülüyor. Yani siteler, devlet niteliğinin gerektirdiği kurumlar bakımından gereği kadar örgütlenmediği gibi, halk da site içinde hayatını devam ettiremiyor. Biz, devlet idaresinin din adamları tarafından değil, krallar tarafından yürütüldüğünü, yani dünyevi devletin kurulduğunu, tanrı-kraldan sonra görüyoruz. İşte bu devlet, sanatçıya başka bir görev yükliyordu.

Böylece ele alınan yapı dinsel değil, birinci planda saray ve devlet yapıları oluyor. Fakat devlet yapısında din kurumunun etkisi henüz çoktur. Kral dünyevi güçleri elinde tutmaktadır. Bu bakımdan bir sanat eserinde, bu yeni havaya göre bir mimari, resim ve heykel sanatı görüyoruz. Bu yeni devlet şeklinde, arkaik devlet yapısını oluşturan kurumlardan hemen hepsinin ya şekil

değiştirdiği ya da ortadan kalktıkları görülüyor. Böylece, yeni bir sistem ve yeni bir dünya görüşünün ortaya çıktığı, eserlerin özelliklerinden anlaşılıyor. Eğitimden aile anlayışına, devlet kurumlarına, iş hayatına, devlet adamlarının yaşayış tarzlarına kadar her şey değişiyor. Dolayısıyla mimari, resim ve heykel sanatının özellikleri yeni ortama uyuyor. Örneğin, insan yüzünün ifadesi, tanrısallık niteliklere sahip bir kral sembolünden uzaklaşarak, dünyevi egemenliğin ifadesi olan ve halkına bakan bir kişinin natüralist-heroik tavrında biçimleniyor. Yani sembolik ve görelî biçimlendirilmiş bir insandan, kişi portresinin idealize edilmiş şekline gidiliyor. Mimarlık da, tapınak-mezardan, saray-tapınak ya da saraya yöneliyor. Bu durum, devlet kurumlarının sanata nasıl etki yaptığını da açıklamaktadır. Bu devrede, arkaik üsluptaki tanrı-kralın resmi karşısına, ideal dünya adamının tasviri çıkmaktadır. Yani artık biçimlendirilen tip, kendine hâkim bir insan tipidir. Demek ki, klasik sanatın özellikleri, bu yeni toplumsal yapıya göre oluşmaktadır ve bunu, bu devrenin tüm hayatında saptamaktayız.

Klasik mimarinin özellikleri

Klasik üsluplu mimariler, dünyanın neresinde olursa olsunlar, özellik bakımından değişmezler. Bu yapılar, büyük ülkeleri alan ve idare eden krallar gibi, kendilerine güvenen kişilerin kudretlerini uygun olarak şekillenir. Bu bakımdan bu devrede:

- Saray mimarisinin ortaya çıktığı görülür. Bu yapıların, arkaik mimarinin dışı kapalı formundan, dışı açık forma, yani beden duvarları üzerinde pencereleri olan bir biçime doğru gittiği, dolayısıyla dış dünyaya, temsil eder şekilde görünmeyi sağlayan bir şekilde düzenlendiği görülür. Osmanlı Devleti'nin Topkapı Sarayı, İtalya'da Rönesans'taki *palazzo*'lar, Hindistan'ın raca sarayları gibi.
- Yapılarda genellikle simetrik düzen önem kazanır. Hatta, Grek mimarisinde, büyüklük ve idealin simetriyle yapılması hususu özellikle belirtilmiştir. Bunun için klasik yapı, planlı geometrik düzenlere, sistemlere göre tanzim ediliyor. Yapı eksenini, planı muntazam olarak ikiye bölüyor. Yapıda yön beliriyor. Ulaşılabilecek yere göre bütün yapı mekânları sıralanıyor, yapının tümü planlanıyor. Sütun ve yapı sistemleri, modüller ortaya çıkıyor. Kare ve dikdörtgen planlı yapılarda mekân düzeni önem kazanıyor. Bu mekân arkaik mimaride yoktur. Dışa kapalı formlar içinde kalan ve yapı dışı ile yapı içi mekânı arasında ilişki bulunmayan arkaik mimarinin aksine, klasik üsluplu mimaride, iç mekân ile dış biçim arasında ilişkiler kurulmuştur. Böylece iç mekân formunun dışa yansımaları, yani iç mekânın, form olarak dışa aksı anlamına gelen stereometrik yapı biçimlendirmesinin ortaya çıktığı görülür. Demek ki, bu devrede yapı mekânı, işlev ve dış biçim bakımından planlanıyor. Buradaki işlev, yapının temsil ediciliği bakımından, dış ve iç biçimin gösterişli olmasıdır. Klasik üslup devresinde, tapı-

R. 12: Melos adasında bulunan "Milo Venüsü" adlı heykel. Bu eserde baş, vücudun boy ve kütlesine oranla küçük olarak alınmıştır. Vücut genel biçimleniş olarak klasik üslupludur.

R. 13: Osmanlı klasik mimarisinin örneklerinden, Mimar Sinan'ın Edirne'deki Selimiye Camii. Yapıda ölçü ve denge kesinliği en önemli özelliklerdir.

R. 14: Klasik üsluplu bir resim. Burada klasik resim özellikleri gözlemlenmektedir. Ölçülü ve dengeli bir ifade ve kapalı kompozisyon anlayışı görülmektedir (Raphael, Çayırdaki Madonna).

R. 15: Klasik üsluplu bir heykel. Beroialı banyo yapan bir kızın bronz statüsü. V. yüzyılın sonu. Makedonya.

nak da yapılsa, devlet orada kendinin temsil edildiğini biliyor. Klasik devrede devlet hazinesinin ya da yönetim bürolarının tapınak yapısı içinde yer aldığını biliyoruz.

- Dikey ve yatay hatlar, klasik mimarinin özelliğini oluşturuyor.
- Yapıda arkaik blok etkisi kayboluyor. Yapı yüzeyleri, sütunlarla olsun, pencerelerle olsun ilk kez parçalanmaya başlıyor. Böylece dış ve iç duvar yüzeyleri biçimlenmeye başlıyor. Fakat yüzey biçimlendirmesi, yapıda konstrüktif sağlamlığın ihmali anlamına gelmiyor.
- Yapı ağır başlı, zevkli, güçlü ve uyumlu bir bütünlük kazanıyor.
- Yapı katları birbirlerinden ayrılıyor. Ölçülerde, insani birimler önem kazanıyor. Bu, Grek mimarisinde olsun, Osmanlı mimarisinde olsun aynıdır. Böylece, mimariye tanrısal ölçüler yerine, insani ölçüler giriyor.
- Beden duvarları, arkaik üsluplu mimariye oranla inceliyor.

Klasik üsluplu resmin özellikleri

- Konu gene insandır. İnsan yapısı, doğa gözlemine göre biçimlendiriliyor. Anatomi, doğru ve optik bir gözleme dayanıyor.
- Resimde insan, bir mekân içinde gösteriliyor. Mekân ifadesi Batı'da bilimsel perspektifin uygulanmasıyla sağlanmıştı.
- Resimlerde, tek ve üçlü figürler dikkati çekiyor. Piramidal kompozisyon, tablo resminin biçimlendirilmesinde önemli bir düzen görüşü oluyor.
- Dünyevi konular, dini konuları ikinci plana itiyor.
- Kapalı kompozisyon dediğimiz, bütün figürlerin tablo içinde yer aldığı resim düzeni, dikkatle uygulanıyor.
- Resimlerde, tek bir noktadan gelen ışık değil, tablonun her tarafını aydınlatan üniversal ışık önem kazanıyor. Yani ışık-gölge, vücutları ve mekânı şekillendirmiyor. (Işık-gölge, resim sanatının olgun klasik devresinde yavaş yavaş ortaya çıkıyor – Batı sanatında. Bu bakımdan ışık-gölge, barok üslubun unsurları arasında yer alır.)
- Vücut ve mekân, renk perspektifiyle değil, çizgi perspektifine göre hacimleştiriliyor.
- Yüzlerin ifadeleri heykelde olduğu gibi iç duyguları yansıtmıyor.
- Arkaik resmin mantıki ve yüzeysel vücut biçimi, tamamen ortadan kayboluyor.

Klasik üsluplu heykelin özellikleri

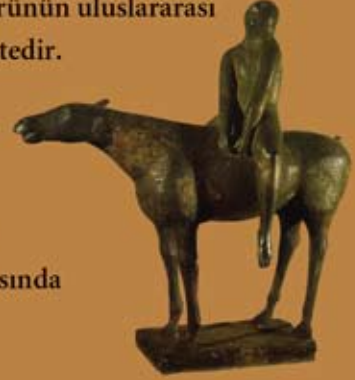
- Bu aşamada, arkaik heykeldeki tanrısal ifade, yerini dünyevi insan tipine bırakır. Bu insan, kendine hâkim, iç dünyasını dışa yansıtmayan bir tiptir. Bu bakımdan, klasik üsluplu insan yüzünde, iç duyguların yansımadağı görülür.
- İnsan vücudunun ve yüzünün ifadesinde daha ince bir işleme tekniği dikkati çeker. İnsan vb. anatomisindeki büyük adale par-

Bir ülke kültürü, kendi somut biçimini sanat eserleriyle bulur. Bu yanıyla sanat eserleri, ulusların düşün hayatının önemli anıtları olduğu gibi, o ülkede yaşayan toplumsal varlığın da inkâr edilemez kanıtlarıdır... Sanatsal eserden yoksun toplumlar, tarihte görüldüğü üzere egemen devlet olarak yaşama şansına sahip olamamaktadır. Sanat kültürü zengin bir geçmişe sahip uluslar ise, egemenliklerine sahip oldukları gibi, egemen yaşama gücünü de yitirmezler.

Sanat eserinin içinde doğduğu kültürün oluşmasında başka kültürlerin de payı vardır. Bu açıdan yapılan gözlemler, sanatın sınırlar aşıcı karakterde olduğunu göstermektedir. Komşu, hatta uzak kültürlerin, bir ülke sanatına katkısı çok yönlüdür; bu gerçekler, sanat kültürünün uluslararası bir dokudan oluştuğunu göstermektedir.

Bu açıdan sanat eserinin incelenmesi, hem genişliğine, hem derinliğine bir araştırmayı gerektirmektedir. Bu genişlik dünyanın bütün yüzeyi, derinlik de tarihin engin deneyimlerle örülü yüzyıllarıdır... Onun içindir ki dünya sanat tarihine yönelme, sanat kültürünün tanınmasında biricik yoldur.

ADNAN TURANI (1925-2016); II. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da resim alanında ilk öğrenci (1953-59); Münih'te Franz Nagel, Stuttgart GSA'nde Henninger ile Willy Baumeister ve Hamburg GSA'de Heinz Trökes atölyelerinde öğrenim; Hannover, Hamburg, Berlin ve Tel Aviv'de (1963) kişisel sergiler; Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim Bölümü'nde atölye öğretmenliği (1959-70); Hacettepe Üniversitesi'nde öğretim üyeliği (1970-8); "Modern Plastik Sanatları Yaratın Etkenler" adlı teziyle doktora (1973); "Resimde Geometri" teziyle doçentlik (1978); HÜ Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümü öğretim üyeliği (1982-86); profesörlük (1986); Bilkent Üniversitesi Plastik Sanatlar Bölümü başkanlığı ve öğretim üyeliği (1986-90).

www.remzi.com.tr

ISBN 978-975-14-1374-1

9 789751 413741

KDV'den muaftr